

KĘS (385) *sb m*

-ę- (370), -e- (9), -ą- (4), -a- (2).

sg N kęs (12). \diamond *G* kęsa (45). \diamond *D* kęsu (2). \diamond *A* kęs (270). \diamond *N a.* *A* kęs (1). \diamond *I* kęsem (8); -em (1), -(e)m (7). \diamond *L* kęsie (1). \diamond *D a.* *L* kęsu (14). \diamond *pl G* kęs(o)w (2). \diamond *A* kęsy (29). \diamond *I* kęsami (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Kawalek, mała ilość pokarmu lub napoju, zwykle dająca się spożyć lub wypić za jednym ugryzieniem lub za jednym łykiem (60) :

a. O pokarmie; bolus *Mącz, Cn; .bucca, bucea, bucella Cn* (55) : *RejJóz B3*; Iedni rádzą poślác do Doktorá/ Bo nie strawił kęsa co iadł wczorá. *BielKom C8*; *A* gdy kęs w gębę włoży/ puł godziny żuie. *RejWiz 93, 110; BielKron 260v; BudBib Ruth 2/14.*

kęs czego (25): *Sokoł dla kęśa mięśa wyfoko buiáiąc/ Zwabi lie niebożátko ná wżem wolność máiąc. RejWiz 72v; TO tá [sójka] iedno szczebyece/ á s swoiego piśku/ Kęs twarogu w łkorupce/ to tyłkośz ma w zysku. RejZwierz 127v, 126; Offa – Kifzka miefna, ftuka mieśfa. Kęs mieśfa. Calep [725]b. Cf »kęs chleba«.*

W charakterystycznych połączeniach: kęs drobny, gorski, namniejszy; kęs mięsa (3), twarogu; strawić kęs.

Zwroty: »połamać na kęsy« (1): *Zás iefli obiátá dárú twego śmáżona/ (tedy) będzie biała mąka woliwie przyprawiona. Połamiefz iá ná kęfy [Concides eam in frusta]/ y wltáwifz ná nie oliwy/ że będzie obiátá. BudBib Lev 2/6.*

»kęs, po kęsu, do kęsa (z)jeść (a. zjadać)« [*szyk zmienny*] (7 : 3 : 1): *FalZioł V 48*; *Smaczney kęs ziefz śmaczniefy vńiefz RejJóz Dv; RejWiz 34v; BielKron 459v; Assumere pro Esitare, et cibum sumere aliquando, Poyadác łobie/ yeść po kęfu. Mącz 432c; RejPos 301; BielSat [14]; zyadłzy kęs chlebá s fyrem polezie do oney śmierdzącey pierzyny. RejZwierc 104; BielSpr 16v; BielSjem 14; Peredo – Do kęsaziadą. Calep 778a.*

Wyrażenia: »kęs chleba« = *arctus panis PolAnt [szyk 20 : 1] (21)*: *Rozmocż białego chleba w małmazijey kielko kęfow/ á niżli zdomu wynidziefz: z iedz. FalZioł V 72v, V 48, 90v; RejWiz 19; BibRadz 3.Reg 22/27; BielKron 260v [2 r.]; Y kázał go wáładzić do ciemnice/ á kęs chlebá y wody iemu dác. HistRzym 43; RejPos 32, 68, 81v, 163, 219v, 301; BielSat [I4]; Drudzy płáčzą czo lie nie mogą kęśa chlebá doćifnąć łobie kupić RejZwierc 59v, 81v, 92, 95, 104; BielSjem 14.*

»w kęsy zsiékany« (1): *Potráwy iey bywály w drobne kęfy śliekáne BielKron 178.*

Wyrażenie przyimkowe: »po kęsu« (5): *Thák wam Krol rofkazał ábyfćie go trzymáli w więźieniu dawáiąc mu po kęfu chlebá y po trofze wody [et conedere fac eum panem arctum, et aquam arctam] BibRadz 3.Reg 22/27; RejZwierc 104v. Cf »po kęsu zjeść«.*

W przen (2) :

Wyrażenie: »ciężki kęś« = *trudna sprawa* (2): *czyśky [!] kasz submittit super nos capitonus, ut testificamur contra dominum Myrzynski, [...] czaszky nam kasz ZapMaz III T 1/206.*

Przen (12) :

a) Zysk; skromne utrzymanie (11) : *Bolum e faucibus eripere, Kęs z gárdłá wydrzeć. Mącz 346c.*

kęs czego (7): Nie dáyże sie wvodzić temu márnemu świátu áczci będzie podawał do czáfu kęs tych śmácznych przyśmáków śwoich *RejPos* 67. *Cf* »kęs chleba«, »kęs parteki«.

Wyrażenia: »kęs chleba« = *bucella panis Vulg* (5): *OpecŻyw* 94v; *RejKup* 13; *Leop Prov* 28/21; *Emergere e mendicitate*, *Wybrnąć z żebrániny/ Doskrobáć sie kęfá chlebá. Mącz* 218c; *WerKaz* 299.

»kęs parteki« (1): ále tho iefth złościwa boiaźń/ która ledá dla klátwy/ álbo dla vtrácenia iákies kęfá párteki śwoiesi boi sie chociaý widzi fzczyrą á iáśną prawdę woznáwáć iesy *RejAp* 179.

»smaczny kęs« (2): Bo chceźli być pocźciwym/ iuż márne pożytki/ Muśiź ná lewą łtronę iuż opuścić wżytki. Ano tho więc śmáczny kęs/ niechce sie go łtrácić *RejWiz* 102; *Bolus, Metaph.* yáki śmáczny kęs. *Mącz* 26a.

Szereg: »parteka albo kęs« (1): *Hinc bolum e faucibus eripere, Pártekę álbo kęs z gárdłá wydrzeć. Mącz* 120b.

b) Jedzenie (1) : Rozmáicie ieso niemoc drudzy wykłádáli/ iedni s kęfá/ drudzy s trunkow zbytnich/ drudzy s prace. *BielKron* 126v.

a. W funkcji przysłówka: »kęsami« (1) : vśmázoną obiátę kęfámi [*per frusta*] ofiárowáć będziełz ná wonność śłodkości Iehowie. *BudBib Lev* 6/21.

b. O napoju: *łyk [czego]* (5) : Nápiję sie kęs gorzáłki *BielKom* E7; potkał vbożuchną niewiáthkę/ prośił iesy áby mu wyniośłá kęs chlebá y kęs wody ku pośileniu ieso. *RejPos* 81v, 32; *KochTarn* 76.

W charakterystycznych połączeniach; kęs gorzáłki, wina, wody (2).

W przen (1) : zá kęs docześnego a márnego winá tego á pożytku mizernego á nikczemnego świátá thego oto śłyźyź iz dym twoy á dręczenie twoie nigdy nie vśtánie *RejAp* 123.

2. Kawálek, cząstka, odrobina, mała ilość czegokolwiek, także mała grupka, kilku ludzi; segmen, segmentum *Mącz*; *frustum Calep*; *aliquantillum, aliquantulum, aliquantum, exiquitas, guttula, mica, modicum, parvulum, parvum, paucula, paululum, pauxillum, perpauca, perpauculum, perpauxillum, perpusillum Cn* (171) : Złoty miedzy inźzemi kruszczy iefth na drośźy/ na trwáłzy/ á zawźze iáńnieie, rdza go w żádnym kęfie nieumnieyźy *FalZioł* III 34b; *RejRozpr* B3v; Gdy kopáią gránice zyemię rozmierzáią/ Czáfem sie o máły kęs márniesi zábijáią. *RejWiz* 87; *RejFig* Eev; *RejZwierz* 29v, 138v; *BielKron* 258v; *BielSat* N3; Iuźby vśtály ony nie wierne zapifý/ ony niepoćciwe cyrográphy/ ná ktorých więczy wierzymy kęfu pápirowi á kęfu wołkowi niźli cznocie á poćciwości śwoiesy *RejZwierz* 96; *SkarJedn* 310; *BielSjem* 39; *Frustum* – Sztuka, kabaliec, kęs. *Calep* 438a.

kęs kogo, czego (63): *PatKaz II* 72 [2 r.]; Włózić kęs wołkhu w grufzkę zgrzebiami gi obuinaźwi potem to z iefć poranu. *FalZioł* III 24a, I 62d, II 23v, III 21a, W 34v, 68, 107, 107v, 117v; A ze łtá zwás ieden liędzie Tákim kśtałtem ná vrzędzie Aby iedno prawdę mnożył A śwe pożytki odłóżył Chybá drobných kęs czefńnikow Choráźych/ wołskich łtolnikow *RejRozpr* C2v, A3; *LibMal* 1545/99v; Iedno widzę kęs krwi ieso *RejJóz* B6, H, Q4; *RejKup* f7v; *DiarDop* 112; *RejWiz* 58v, 188v; *RejFig* Cc4; *RejZwierz* 75, 128; *BibRadz Sap* 10/4; *BielKron* 180v, 201v, 420v; *Segmen, et segmentum, venit a Seco, Vćinek/ odćinek/ zrzás/ odrzas/ łztuczka/ kes* [.] wśzelákiesy rzeczy. *Mącz* 377d; *SienLek* 39, 76; *GórnDworz* Ccv; iz opłokawźy głowę kęsem wody/ á przyłóżywźy máło łłow do te^{go}/ ma być człowiek iáko z nowu národzony *RejPos* 32; A ácz mu więc kęs czáčka s pirwotku iáko máłemu dziecięciu vkaże [...]/ ále mu potym da tháką chłóśtę/ thák iz sie iuż nigdy

vtulić nie będzie mógł *RejPos* 331, 326; Stłucz Sáletrę y węgle/ kęs żywice/ Siárkę/ Vftáwiwfy tym rzeczom/ ná to flufzną miárkę. *BielSat* N2v [*idem BielSjem*], Cv, C4v; Támże co miał od dzywek onych kęs pieniędzy/ Iáko mogąc nieborak odgryzał sie nędzy. *HistLan* Bv; A coźci po tym nędzniku iż liedziłz iáko málowána oponá zá kęsem kámieniá wykowánego? *RejZwierc* 69v; Zwirzátko też záfię nie ma iedno kęs fkorki kołmátey/ którą sie y źimie odziewa/ y lecie chłodzi/ á kęs niektore rołzkow á kopytká flábo záfádzone. *RejZwierc* 156; Przyymá zá to kęs ludzi/ dwie szkodzie dziááią/ Y pieniądze y ludzie czáfem vtracáią. *RejZwierc* 245, 3, 11v, 17, 19v, 31 (13); *KlonŻal* D3; *WerGość* 218; *BielSen* 8; *BielSjem* 38; *BielRozm* 16, 23; á lepieyby go do tego przymusić/ niżli tu Stryiá brátá/ o kęs źemie zábijác ma. *GórnRozm* Mv, B3v; *GostGosp* 68; Ato wfytko zá zebrácki kęs máiętności nálfzych ípráwić możem *GrabPospR* N2, N2.

W charakterystycznych połączeniach: kęs drobny (2), mały (5); kęs bawelny (2), bobru, chorążych, czaczka, czesnikow, drzewa (2), główek, jedwabiu, kamienia (2), kapustki, krup, krwie (2), lasu (2), ludzi, majątności (3), maści, mienia, młota, mydła, myta, nakładu, olejku, oliwy, pereł(ek) (2), perzu, pieniędzy (2), przyprawy, rołzkow, rubinkow, rzeczy, skorki, soli (2), srebra, stolnikow, sukna, śmieci, wełny, wiatru, wody, wosku, ziemie (5), złota (3), żagwie (2), żyta, żywice (2).

Połączenie: »by kęsa« [z przeczeniem] = ani odrobiny (1): żółci w łobie niema by kęsa *FalZioł* IV 4b.

Zwroty: »w kęsy rozbierać« (1): W iedny mię práwię kęfy rozbiéráią Kiedy mię coraz źli ludzie pytáią/ Gdzie teraz on twóy/ nędzniku wygnány/ Bóg záwołány? *KochPs* 63.

»na kęsy rozmiotać« (1): byś też y ná kęfy dał rozmiotác ciáło łwoie. *RejPos* 169.

»rozpierzchnąć się w kęsy« (1): Rozpierzchnął się miecz w kęsy *KochMon* 32.

»w kęsy się spadać« (3) : á ták nátychmiał on flup vpadł á w kęfy sie ípádál. *HistAl* F3; *RejWiz* 131v; *BielKron* 293v.

»w kęsy zdruzg(ot)ać (się)« (2): *BielKron* 283; bo ítárgawfy Białé żagle/ y okręt w kęfy zdruzgotawfy/ Przybiły mię do brzegu pułtego ná dełce. *KochFr* 66.

»w kęsy zgnieść« (1): Tedy ie mułi thymże obyczaiem złamać/ á w kęfy iakieźkolwiek zgnieść *FalZioł* V 34.

»złamać w kęsy« (1): Takie mazanie/ albo podkurzanie żadney pomocy nie dawa/ Tedy mułi ítargać á złamać w kęfy *FalZioł* V 34v.

»zrąbać w kęsy« [szyk zmienny] (6): A łámego báráná w kęfy z rąbawfy [*in frustra concidens*]/ głowę/ członki/ y łoy iego ípalił ogniem *Leop Lev* 8/20, *Lev* 1/6, 1.*Reg* 11/7, 15/33, 3.*Reg* 18/23; *BielKron* 175v.

»zrzezać na kęsy« (1): Na gliłty: lekarźstwo. Wziác rzełzoto á wykrogić dno/ a zrzezać na drobne kęfy *FalZioł* V 91 v.

»zsiekać (a. (po)siec, a. rozsiec) na kęsy, w kęsy« [szyk zmienny] (3 : 3): zábili y Wodzá/ y one ktorzy przy nim byli/ y poliekli ie w kęfy [*et diviserunt membratim*] *Leop* 2. *Mach* 1/16; *RejZwierc* 46v; Gdy sie tego Saul dowiedzyał/ síiekał wołu ná kęfy drobne *BielKron* 64, 65, 84v; *Excarnifico* – Na kełfy iako kat łiekę, widręczám. *Calep* 382b.

Wyrażenia: »kęs jeden« [z przeczeniem] = ani odrobiny (1): Iuż thá páni Dworna/ iest thák dobrze ozdobia/ iż iey iedwabiu/ pereł/ kámieni drogich/ kęs ieden nie trzebá. *GórnDworz* Ccv.

»każdy kęs« (1): Quidque, Każdy kęs/ Włziłtko. *Mącz* 341c.

Wyrażenia przyimkowe: »do kęsa« = *całkiem, doszczętnie; omnino, penitus Calep* (11): złoż wżytko fpołem á warz w wodzie y w winie [...] aż wywre do kęła namnieyżzego. *FalZioł* V 111, V 113; porażił zagon Tátárki u Biłki do kęła *BielKron* 409v, 38; *SienLek* 101v; wypuść do kęła z niego wodę *Strum* L, O4, P4v; Perpopulor – Do kęła pułtołzę. *Calep* 788b; Omino – Prawie do kęła. *Calep* [729]b, 772b.

»po kęsu« (4): *FalZioł* III 30b; A w ten czas było roltárgnionie kroleństwo Moráwskie/ ták aż go káždy po kęfu dzierzał. *BielKron* 322v; *SienLek* 166v; áby czáfu Iármárku połtronni Kupcy y ini [...] nie przedawáli po kęfu ná funty y łokcie kupi fwych [*ne ... minutim ac per talenta et ulnas merces suas vendereni JanPrzyw* 47]. *SarnStat* 946.

»w kęsy« – *frustatim, frustillatim Mącz; in frustra Vulg* (19): Frustatim et frustillatim adverbium Po kąsku/ W kęfy. *Mącz* 138b. Cf *Żwroty*.

a. *Wartość materialna; mwiątek; skromny datek* (8) : *RejRozpr* B2, B3, E3; *RejWiz* 132v; A nie máłz tey trudności czegobychmy fie nie ważyli dla tego kęła docześnego nędznego. *RejZwierc* 65v; ktoryby z pewnych pożytkow fwych [...] wzbraniał fię máłego kęła vdzielić/ ná dalsze opátrzenie świebod y wczáfow fwoich *GrabPospR* M.

kęs czego (1): A tyś włfytek fwiát rozwołał Ześ tey dzieięćiny kęs dał. *RejRozpr* A3v.

W charakterystycznych połączeniach: kęs doczesny, mały, nędzny; dziesięćiny kęs.

Wyrażenie przyimkowe: »po kęsu« (1) : A gdzye łobyte káždy fray hern bywa/ Pokęfu go rad káždy vrywa *BielKom* G2v.

b. *Fragment tekstu [czego]* (1) : Epiftołę y kęs Ewánieliey/ niektorzy przypifuią Telef [foru]łowi. *KrowObr* 195v.

c. *W połączeniu z rzeczownikiem abstrakcyjnym oznacza małą wartość, słabe nasilenie zjawiska* (44) : A kto máło [*wiary*] ma/ ábo iż o to nic niedba/ y to co kęs miał márnie ftráć *RejPos* 337.

kęs czego (43): *RejRozpr* C2v; Gdy zna kęs łaski pańskiey wżytko iuz za nicz ma *RejJóz* G8v; Ani dofpác/ ni doieść/ ni wczáfu żadnego Nie mogą mieć/ dla kęła pożytku nędznego. *RejWiz* 54v, 94v; *RejZwierc* 109v, 111v; *RejAp* 189v; Trzecie cie vczy Pan/ iáko máłz poznawác wiernego páłterzá/ á iáko márnego naiemniká/ ktory prze kęs pożytku á prze kęs połtráchu fwiátá te^{go}/ vcieka od ciebie precz *RejPos* 125, A4, A4v, Bv, 7, 30 (23); Włzákoż iż wor niemáły ná wirzchu vyrzeli/ Iełzcze wżdy w nim nieiákiey kęs nádzieie mieli. *HistLan* Fv; Prze kęs máłey fwey woley tákiechmy zemdleli *RejZwierc* 252, 38, 87v, 182, 222v, 223; Ledwo że nam wolności iáki kęs zoftáło. *WierKróc* A4v; *CzechEp* 3; *WerGośc* 227; *KochSob* 61; *PowodPr* 10; Co pułzczám ná baczenie człowieká mędrzłżego/ Pokładáiąc mu pod rozum ten kęs zdania mego. *CzahTr* 13v.

W charakterystycznych połączeniach: kęs mały; kęs baczenia, ćwiczenia, czasu, dobrodziejstwa, łaski, nadzieje (3), *nędze* (3), *niedbałości, pochłuby, pocięchy, pokoju (po)strachu* (2), *pożytku* (5), *pychy, rozkoszy* (4) *rozumu, sławy, swowoleństwa, świata, uniesienia, wiary, wolej* (8), *wolności, zdania*.

d. *Szczegół* (1) :

Wyrażenie: »każdy kęs« (1): Wiedzác [!] wżytko káždy kęs co fię v nich dzieie/ A tákowy zły fprawie niezmiernie fię śmieie. *CzahTr* E3v.

3. W funkcji przysłówka (154) :

a. *Trochę, bardzo mało; krótko; niedaleko; w Calep Połączenia z wyrazemokreślonym odpowiada wyraz łaciński z przedrostkiem sub- lub przyrostkiem -ulus; parum Calep, Cn; exigue, modice, paulo, paululum, paulum, pauxillum, perparum, perpaululum, perpaulum Cn; (153) : Parum – Trochę kes. Calep 759a.*

α. *Z czasownikiem lub imiesłowem (128) : jako począta w anyelech otymełmy słyfzely/ jako począta wproroczeczech/ tho thefz tego kążz vypyfano PatKaz II 85v; RejPs 73v; RejRozpr Dv; RejJóz C8v, D, F2,17v; Nigdycz pomfsta niewczieće Choczia fye jey keż odwlicze RejKup aa3, b2, f5v, g3v, q2v, t2; LubPs L4, R6v; Kęs łobye odpoczynał/ áby k łobye przyfzedł RejWiz 109, 18v, 22, 35, 40v, 43v (9); RejFig Bb, Bb2v, Dd3, Dd5v, Dd8; RejZwierz 100v, 102v, 112, 122, 127v; OrzRozm P; ábowiem náfz / Polak/ by iedno kęs z domu wyiechał/ wnet niechce ináčzey mowić iedno tym ięzikim gdzie trofzkę zmiefzkał GórnDworz F2; Bá to prawdá/ iż iefli biaległowy kęs co dobrego czyniá/ że im to nie z dobroći/ ále z boiáźni pochodzi. GórnDworz Y5v, I8v, Dd; RejPos 30v, 53, 72v [3 r.], 75v, 76 [2 r.] (17); BielSat D; Bo nie dufay fortunie choć cie kęs popiećci RejZwierc B4; tylko iż poftawką kęs iáko málarfkim złotem będzie powlecżony. RejZwierc 19v, Av, 19v, 60v, 61v, 68 (18); Oczko 18, 31; CzechEp 54, 66, 67; PudłFr 57; Suboleo – Kęs prziczuchiwam. Calep [1019]b, [1015]a; zá nią niech będzie ogrod w kwádrat wymierzony od niey/ á kęs z południá k łońcu náchylony GostGospPon 170; GórnTroas 30; PowodPr 51, 54; Iá tu mułżę przypomnieć kęs fiebie famego CzahTr I4v, B3, B4v, C4v, F3, G2 (11).*

Wyrażenia: »kęs jaki« (1): musiałem o tym zwątpić/ żeby to I.M. y z swoimi Kátholikámi miał [...] kęs iáki temu słowu Bożemu wierzyć CzechEp 127.

»mało (a. maluczko) kęs« [szyk 4 : 1] (5): Málutzko kęs odrośwłzy wnet záś vfchnie fnádnie. KrowObr Av; Acz fie máło kęs záćmi/ prze słufzne przyczyny / Ale przedfię po chwili znowu iáko iny. RejWiz 115v; RejPos 138v, 201; RejZwierc 40.

Wyrażenie przyimkowe: »po kęsu« (4): DiarDop 108; RejAp 170v; Itáray fie też wđdy ábyś y práwo fwe w ktorym fiedziłfz/ y práwo Boże ktoreś powinien wđdy theż po kęfu rozumiał RejZwierc 112, 152v.

αα. *Z przeczeniem: nic, wedle (20) : IEden láik nie vmiał kęfá po łáćinie RejFig Cc6; Niemálfći tu żadnego zámielzánia/ ále iá zgołá kęs naymnieyfzy nie widzę GórnDworz T3; ActReg 98.*

Połączenie: »ni kęsa« = nec Vulg (5): RejWiz 105; Leop 4.Esdr 12/5; RejZwierz 41, 126; nie dbáłem ni kęfa/ O to co łzczęfnym czyni/ lecz o łztukę mięfa. Prot B2.

Wyrażenie: »(ani) kęs jeden« (12): iż nietelko fie nie lękáć niebefpieczeńfthwá/ ále go áni łobie kęs ieden wáżyć będzie. GórnDworz, Hh2v, N8, P7, R7v, S6v, S8v (9); Iá tego kęs ieden nie pomnię WerGość 252, 247, 253.

β. *Z przymiotnikiem, przysłówkiem lub wyrażeniem przyimkowym [w tym: cam comp (7)] (24) : RejWiz 76; CHociay kęs nogá krzywa/ ále profta cnotá RejZwierz 52v, 90v; HistLan C3; dopiro kęs przed wieczorem do domu przylázł RejZwierc 103v; Oczko 24v; Subdebilitatus – Kęs przislábřim. Calep [1015]b; Subinuisus – Kęs wniemawifćzi [!]. Calep [1017]b; Turpiculus – Kęs łzpetni. Calep*

1095a, [892]a, 1014b, [1015]a, 1047b, [1136]b; *WyprPl* A3; *PowodPr* 21, 85; Wołałem wierfze pić
niż tak prozno fiedzieć. Máiąc čás kęs wolnieyły *CzahTr* [D]v.

ββ. *Z przeczeniem: nie, wcale (6) :*

Połączenie: »ni kęsa« (2): Nikęfá winien nie będziefz *BierEz* R3v; *RejZwierz* 129v.

Wyrażenie: »(ani) kęs jeden« (4): bo w thym nie rozumiał fie być kęs ieden Achilliá podleyfzym
GórnDworz H, H3v, X6, Ff7v.

b. *Omál (1) :* Sioftrę moię wzięto/ Kęs chłopá nie ścięto. *RejZwierz* 239.

Synonimy: **1.a.** *parteka*; **2.** *kawalec, odcinek, odrzaz, spłacheć, sztuka, ucinek, zrzaz*; **3.a.** *mało*, »po trosze«, *trochę*.

Cf **UKĘS**

ZZa